

DE PLEK

Het Banjaardstrand van Noord-Beveland

Riaan Rijken

The spot: Banjaard beach, Noord-Beveland

Summary

Over the past 33 years the author has collected fossil seashells on the beaches of the province of Zeeland. His favourite beach for this quest is Banjaard beach on Noord-Beveland. Possibly thanks to the locally very strong current, after favourable winds this site may yield large amounts of fossil gastropod shells, usually originating from artificial sand supplies. Also five species new to the Dutch fossil gastropod fauna were collected on Banjaard beach.

Zakken vullen

Sinds 1982 zijn er 33 jaar verstreken waarin ik schelpen heb verzameld en ik verzamel nu nog steeds. “De plek”: het zijn er veel geweest in al die jaren. Van jongs af aan was ik geïnteresseerd in, en opgevoed met, de natuur om ons heen: in mijn geval was dat Walcheren. Dat daar soms vreemde schelpen te vinden waren, dat wisten we al snel. Het serieus verzamelen begon voor mij in 1982. Een tochtje naar het Ritthemse strand leverde opzienbarende schelpjes op. Ik kwam er, dankzij de fossielenatlas van Van Regteren Altena (1965) die ik bij toeval van een overbuurvrouw te leen kreeg, al snel achter dat het fossielen waren.

In die begintijd was ik een arme handwerksman met een groot gezin, die amper het zout in zijn pap verdiende. Kwam je bij andere verzamelaars dan zag je daar het fraaie resultaat van verre reizen naar en vakanties in vreemde oorden. Voor ons niet weggelegd, maar “ieder nadeel heeft zijn voordeel”, zo sprak een beroemde voetballer eens. We woonden tenslotte in Zeeland! Ik heb me er altijd over verbaasd dat ik zo vaak de enige was die zijn zakken daar letterlijk kon vullen. Blijkbaar trekt “wat ver is” meer dan wat dichtbij is. En als er dan verzameld wordt lijkt het wel alsof we allemaal gelijktijdig hetzelfde willen verzamelen en naar dezelfde plaatsen toe gaan.

Zeeuwse fossielen

Bij het Nederlandse fossiele strand- en zuigermateriaal is in collecties het pliocene Westerscheldemateriaal zwaar oververtegenwoordigd. Op zich prachtig materiaal. Maar is er niet meer? Het is er zeker geweest. Reeds in de jaren '30 zijn er schelpenzuigers actief geweest op de Onrust, een plek die vlakbij het Noord-Bevelandse Banjaardstrand ligt (Van Regteren Altena, 1937). En toch vind je in oudere collecties nooit zuigermateriaal van deze winplaats. Ik kan het niet anders verklaren dan dat er is nauwelijks naar is gekeken. Hetzelfde geldt ook voor het strandmateriaal. Er zijn collecties Kaloot, Domburg, Waddeneilanden, maar er bestaat geen enkele collectie Noord-Beveland, of het zou de mijne (deels) moeten zijn. Hoe komt dat? Over het verleden is in dit opzicht weinig te zeggen, maar ik denk dat het in deze tijd als volgt gaat: stranden als De Kaloot, Ritthem en Cadzand, en natuurlijk ook de Waddeneilanden, trekken veel beginnende verzamelaars. Daar ontwaakt de liefde voor de schelpen en wat ermee samenhangt. Dan volgt een buitenlandse vakantie en wordt de horizon vaak als vanzelf verlegd naar ver weg. Toegegeven: als ik ooit ver weg was geweest had ik ook daar verzameld, maar ik ben nog maar twee

keer ver weg geweest en toen was het niet aan een kust.

Zelf ben ik natuurlijk ook begonnen met Ritthem en de Kaloot. Als je daar veel hebt verzameld dan blijkt er toch altijd nog het een en ander te ontbreken. Het proefschrift van Van Regteren Altena uit 1937, dat nu wel door niemand meer gelezen zal worden, kan toch nog wel eens leerzame informatie bevatten over juist die soorten. Waar hebben we het over? Soorten als *Epitonium greenlandicum*, *Potamides tricinctus*, *Ringicula ventricosa*, *Oenopota trevelli* en de tweekleppigen *Macoma calcarea* en *Acanthocardia sliggersi*, en andere. Die vind je haast nergens anders dan op het Banjaardstrand van Noord-Beveland, nu van alle stranden een van de rijkste vindplaatsen van fossiele gastropoden van heel Nederland en België.

Geschiedenis van het Banjaardstrand.

Cornelis Brakman moet wel de eerste zijn geweest die de aparte fauna van het Noord-Bevelandse Banjaardstrand ontdekte. In zijn collectie omschrijft hij het Banjaardstrand meestal als “Strand voor de Kamperlandsche duinen” (fig. 1). In die tijd, de jaren '20 en '30 van de vorige eeuw, was Noord-Beveland nog een eiland en het Veerse Gat nog open. Nog eerder, voor 1870, was het Sloe nog open. Het effect van die stroming vanuit het zuiden is tot op deze dag merkbaar: je kunt op Noord-Beveland dezelfde pliocene horentjes vinden die je ook op de Kaloot vindt. Weliswaar verkleurd, maar ze zijn daar veel talrijker dan bijvoorbeeld bij Domburg, vóór de zandsuppleties vanaf de jaren '90. Maar daarnaast is er natuurlijk een component van het vroege Pleistoceen die op de Kaloot vrijwel ontbreekt. De lagen in de bodem hellen naar het noorden toe, wat betekent dat ten noorden van Walcheren vrijwel geen pliocene lagen

Fig. 1. Het Banjaardstrand gezien vanaf de aanzet van de pijlerdam. Foto: Riaan Rijken.

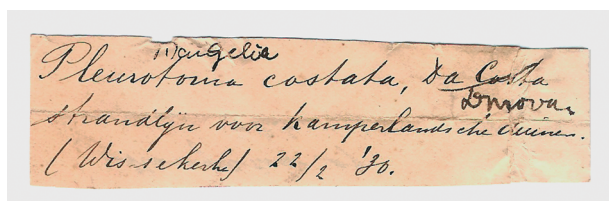

Fig. 2. Etiket uit de collectie van Cornelis Brakman, in zijn zo herkenbare schoolmeestershandschrift uit die tijd..

worden doorsneden door de zee, maar wel vroeg pleistocene (zie ook Van Regteren Altena, 1937). Daarin zitten nu juist die interessante soorten die ik net noemde, die zo typisch zijn voor het Banjaardstrand (fig. 3).

De afdamming van het Veerse Gat in 1961 heeft in de loop van de tijd grote veranderingen aan de noordkust van Walcheren veroorzaakt. In de middeleeuwen waren er bij Westkapelle nog duinen. Die zijn langzaam verschoven in oostelijke richting, waardoor de aanleg van de dijk bij Westkapelle noodzakelijk werd. Daarmee stopte de verplaatsing van de duinen niet, ze zijn uiteindelijk pas min of meer tot stilstand gekomen bij Oranjezon, het meest noordelijke puntje van Walcheren, waar het strand vroeger ruim een kilometer breed was. De aanleg van de Veerse Gat dam bij Vrouwenpolder heeft dat proces van zandverplaatsing in oostelijke richting opnieuw ingezet, zodat de stranden op de kop van Walcheren nu zwaar aan erosie worden blootgesteld. Dat betekende opnieuw allerlei ingrepen van de mens in de natuur, ook ditmaal weer in de vorm van zandsuppleties. Zandsuppleties kunnen voor ons verzamelaars zowel grote voor- als nadelen opleveren, al naar gelang de plaats waar het zand vandaan komt. Tot 1990 werden zandsuppleties uitgevoerd met zand dat liefst van dichtbij de kust kwam. De eerste Nota Kustfundament uit 1990 betekende echter een omslag in de zandwinning. De kustlijn en het onderwatervlandschap moeten, uitgaand van de situatie in 1990, in stand worden gehouden. Er mocht vanaf die tijd alleen zand gewonnen worden onder de -20 meter lijn. In de praktijk zal het zand dan bijna altijd van wat verder op de Noordzee naar de kust aangevoerd moeten worden. Maar er zijn uitzonderingen. Er kunnen redenen van morfologische aard zijn die een andere zandverplaatsing mogelijk maken. Op het Banjaardstrand is dat jarenlang zo geweest. De theorie hierachter was dat het zand aan de kustlijn afkalfde als gevolg van de enorm sterke stroming die de Oosterscheldekering veroorzaakte. Dat zand werd dichtbij afgezet op de plaats van de Oude Roompot (zie Factsheet Zeeuwsche Delta, jaartal onbekend). Als men dat zand daar weer weg zou baggeren en het deels op het strand, deels in de voor het strand gelegen Onrustgeul zou aanbrengen zou de druk op de kust minder worden. Met andere woorden: geef een sterke stroom meer ruimte, dan wordt hij vanzelf zwakker.

Gevolg is dus dat Noord-Beveland als vindplaats van fossielen lange tijd totaal niet is veranderd. Wat Brakman destijds verzamelde kunnen we daar nu nog steeds verzamelen. En het lijkt erop dat de enorme stroming daar ter plaatse, in combinatie met gunstige wind, de belangrijkste oorzaak is van de enorme hoeveelheden horentjes die je daar kunt vinden, hoewel slechts weinigen dat weten. Daarbij moet je niet in aantallen onder de

Fig. 3. De traditionele Noord-Bevelandse soorten: boven links *Epitonium greenlandicum*; boven rechts *Potamides tricinctus*. Foto's: Riaan Rijken. Onder links *Oenopota trevilliania*; onder rechts *Ringicula ventricosa*. Foto's: Freddy van Nieulande.

tien denken maar in tientallen, honderdtallen en duizendtallen (en dan hebben we het niet over *Hydrobia*'s en *Littorina*'s). Bij zulke grote aantallen komen ook unieke vondsten mee. Soorten die nooit eerder zijn gevonden en die daar toch ineens opduiken.

Een noodsituatie

Enkele jaren geleden luidden oud-medewerkers van Rijkswaterstaat de noodklok, omdat volgens hen de situatie rond de pijlerdam in de Oosterschelde buitengewoon gevaarlijk was geworden (www.omroepzeeland.nl). Bij de oplevering van de pijlerdam in 1986 was bepaald dat de bodem regelmatig gemonitord moest worden om vast te stellen of er door de extreem sterke stroming niet te diepe putten waren ontstaan. In dat geval moesten die onmiddellijk volgestort worden met bijvoorbeeld staal- of ovenslakken. Maar als gevolg van bezuinigingen bij Rijkswaterstaat werd dat beleid jarenlang verwaarloosd. De situatie bleek rond 2013 inmiddels alarmerend te zijn. Enorme putten van vele tientallen meters diep waren ontstaan, zowel westelijk (dicht bij het Banjaardstrand) als oostelijk van de pijlerdam. Later bleek dat het gevaar van dijkval op Noord-Beveland erg groot was en dat er zelfs in het geheim een evacuatieplan was bedacht voor de inwoners van Noord-Beveland! Zover is het gelukkig niet gekomen. Maar dat er wat aan de hand was, dat kon ook de fossielenverzamelaar wel

merken. Ik vond in die tijd bijvoorbeeld een schaar van een kreeft in fosforiet. Van hoe diep moet zo iets komen?

Het suppleren met zand uit de Oude Roompot heeft lange tijd goed gewerkt, maar kort voor 2013 is besloten toch een suppletie aan te brengen met van elders aangevoerd zand (www.rijkswaterstaat.nl). Een kritisch moment, want wat zou die nieuwe situatie betekenen voor onze fossielenvindplaats? Het heeft alle verwachtingen overtroffen, en in positieve zin. In mei 2013 werd een grote zandsuppletie uitgevoerd door de zandzuiger Charles Darwin van de Belgische maatschappij Jan de Nul. Dit schip is de grootste zandzuiger (met een lengte van 183 m) die ooit in Zeeland bij een kustsuppletie is ingezet (Provinciale Zeeuwse Courant, 14 april 2013; zie fig. 4). Op het strand werd 360.000 m³ zand opgespoten, terwijl er een vooroeversuppletie van 1,5 miljoen m³ werd aangebracht. De winplaats van dit zand was de locatie S8E: deze ligt vrijwel op dezelfde breedtegraad als het Banjaardstrand, ongeveer 25 km in westelijke richting.

Fig. 4. De zandzuiger 'Charles Darwin' aan het werk in mei 2013.
Foto: Riaan Rijken.

Soorten uit het jong Pleistoceen

Tussen Domburg en Westkapelle is in 2009 ook een suppletie uitgevoerd met zand van de locatie S8E en toen bleek al dat er, behalve veel vuursteen, ook bijzondere soorten fossiele mollusken in zaten. Soorten overwegend uit het koude jong Pleistoceen die normaal erg zeldzaam zijn. *Tridonta borealis*, bekend van de Maasvlakte, is zo'n soort, die inmiddels al lang niet zeldzaam meer is. Er is echter een groot verschil tussen de Maasvlakte en de Domburgse situatie. Op de Maasvlakte zijn slakkenhuisjes ronduit schaars, op Domburg waren slakkenhuisjes na de suppletie vrij talrijk, maar niet extreem. Maar op het Noord-Bevelandse Banjaardstrand is de situatie, als het om fossiele gastropoden gaat, af en toe extreem. Dat is dan afhankelijk van de goede windrichting in combinatie met het getij, maar een bezoek aan het strand levert regelmatig meer dan duizend fossiele gastropoden op. Soorten als *Amauropsis islandica*, *Natica clausa*, *Polinices pallidus*, *Trophon truncatus* (vaak zeer grote en fraaie exemplaren), *Trophon clathratus*, *Lacuna vineta*, *Lacuna crassior*, *Oenopota turricula*, *Oenopota rufa* en andere soorten: vele honderden tot duizenden (fig. 5). En de tweekleppigen *Cerastoderma edule forma major*, de reuzenvorm van *Macoma balthica* (lengte tot meer dan 35 mm) en *Tridonta borealis*.

Fig. 5. Boven links *Trophon truncatus*; rechts *Trophon clathratus*.
Onder links *Lacuna vineta*; rechts *Lacuna crassior*.
Foto's: Riaan Rijken.

We kunnen op het Banjaardstrand ook enkele leuke, recent uitzijnde soorten vinden: dubletten van *Striarca lactea* komen veel voor. Daarnaast *Alvania lactea*, *Rissoa membranacea* (bij duizenden en meestal puntgaaf) en, ook niet onaardig maar slechts eenmaal verzameld, een vrijwel gaaf recent klepje van *Lepton squamosum*.

Daarnaast zijn er inmiddels een aantal fossiele soorten gevonden die nooit eerder van onze kust zijn vermeld. Soorten uit verschillende stratigrafische niveaus. Ik noem: *Rimella fissurella*, *Oenopota pyramidalis* (meerdere exemplaren), *Mitra spec.*, *Actaeon subulatus* en *Sigmesalia trochoides* (fig. 8).

Merkwaardig genoeg is ook het warme Eemien vrij goed vertegenwoordigd, maar met een beperkt aantal soorten en alleen gastropoden. *Bittium reticulatum* ontbreekt, evenals *Venerupis senescens*. Wel vinden we volop *Ocenebra erinaceus* (Lex Kattenwinkel vond zelfs een linksgewonden exemplaar), *Gibbula cineraria*, *Gibbula tumida*, *Nassarius pygmaeus* en *Nassarius* aff. *goreensis*.

Een ander merkwaardig fenomeen: de Wulk *Buccinum undatum* komt massaal voor, maar alleen als kleine, halfwas exemplaren die merendeels fossiel ogen (fig. 6). Ook *Neptunea despecta* is er regelmatig te vinden, maar ook alleen halfwas en juveniel. Verder kunnen we nog noemen: *Nucella lapillus vulgaris*; vele honderden (waarbij een exemplaar werd verzameld met de *bizonalis* tekening nog op de schelp). Ook fossiele exemplaren van *Littorina obtusata* met sporen van kleurtekening zijn aangetroffen. Normaal is deze soort als fossiel buitengewoon zeldzaam; op Noord-Beveland vind je hem in kleine aantallen.

Fig. 6. Juvenile Wulken *Buccinum undatum*.
Foto: Riaan Rijken.

Registreren van vondsten uit zandsuppleties

Ik verzamel alleen fossielen uit Zeeland. Die wat onnatuurlijke beperking maakt het tot op zekere hoogte wel overzichtelijk. Veel hangt samen met het nauwkeurig noteren van vindplaatsgegevens. De vele zandsuppleties van de afgelopen jaren hebben het aantal monsters enorm doen groeien. In mijn collectie heb ik de vindplaatsen als volgt omschreven: *Oenopota turricula* Domburg 1983- (streepje dus). Wat wil zeggen dat de eerste vondst van de desbetreffende soort dateert uit 1983 en de rest uit de daaropvolgende jaren. Na een zandsuppletie ontstaat een nieuwe situatie, dus ook een nieuw monster: dan is de omschrijving *Oenopota turricula* Domburg 1992-. Vanzelfsprekend kunnen exemplaren verzameld na 1992 gewoon "Domburgs" zijn, en niet afkomstig uit het gesuppleerde zand, maar dat weet je nooit zeker. Het belang van een dergelijke administratie wordt direct duidelijk bij de afbeelding met twee monsters *Retusa alba* (fig. 7): links: Noord-Bevelandse *Retusa alba*, verzameld tussen 1986 en maart 2013; rechts *Retusa alba* verzameld na de suppletie van mei 2013. Die laatste exemplaren zijn veel groter. Dergelijke gegevens gaan onherroepelijk verloren door alles in één doosje of buisje te bewaren met slechts één enkele vindplaatsaanduiding zonder jaartal.

Fig. 7. Links Noord-Bevelandse *Retusa alba*, verzameld tussen 1986 en maart 2013; rechts *Retusa alba* verzameld na de suppletie van mei 2013. Foto's: Riaan Rijken.

Fig. 8a.

Fig. 8b.

Fig. 8c.

Fig. 8d.

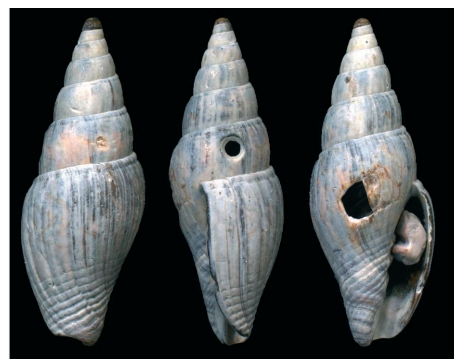

Fig. 8e.

Fig. 8 a-e. Vijf voor Nederland nieuwe soorten van het Banjaardstrand: v.b.n.o. *Rimella fissurella* (Eoceen), *Oenopota pyramidalis* (Pleistocene), *Actaeon subulatus* (Pliocene), *Sigmesalia trochoides* (Eoceen) en *Mitra spec.* (Mioceen?). Foto's: Freddy van Nieulande (8a-d) en Frank Wesselingh (8e).

Schatten van het Banjaardstrand

Wat is nu nog een van de leukste zaken om te vermelden van dit geweldige strand? Als er gesuppleerd wordt met van elders aangevoerd zand, kan dat de situatie van een vindplaats totaal wijzigen. Zo ging het in ieder geval op Domburg, waar nu nog maar erg weinig te vinden is van die eens zo rijke Domburgse fauna. Maar op Noord-Beveland is er ondanks de enorme suppletie, nauwelijks iets gewijzigd: *Epitonium greenlandicum*, *Potamides tricinatus*, *Ringicula ventricosa*, *Oenopota trevelliiana*: ze liggen er nog steeds, er is alleen veel meer bij gekomen. Ja, zo'n strand, het kan niet anders, dat moet wel DE plek zijn.

Dankwoord

Dank aan Freddy van Nieulande die verschillende foto's maakte en aan Frank Wesselingh voor de foto van de *Mitra* spec.

Naschrift

Wie zelf wil verzamelen op dit bijzondere strand: er liggen haast altijd grote schelpenbanken maar deze bevatten voor 95% holocene bivalven. Horentjesgruis is eigenlijk alleen te vinden bij gunstige wind. Gunstig is langdurige noordenwind, oost, zuidoost en zuid, en natuurlijk na storm. Ongunstig zijn de overige windrichtingen. Het meeste materiaal is te vinden tussen de pijlerdam en de draad met drijvers die het Banjaardstrand verbindt met Neeltje Jans (voor de veiligheid van zwemmers, surfers en bootvissers in verband met de enorm sterke stroom).

Geraadpleegde bronnen

- FACTSHEET ZEEUWSCHE DELTA. Zie: dtvirt35.deltares.nl/products/22200.
- NOTA KUSTFUNDAMENT. http://www.dynamischkustbeheer.nl/content/content.asp?menu=10360000_000000.
- OMROEP ZEELAND. <http://www.omroepzeeland.nl/dossier/oosterscheldekering>.
- <http://www.nu.nl/binnenland/3562161/grote-zorgen-ingenieurs-stormvloedkering.html>
- PROVINCIALE ZEEUWSE COURANT. <http://www.pzc.nl/regio/bevelanden/grote-hopperzuiger-bezig-met-opspuiten-banjaardstrand-1.3764249>
- RIJKSWATERSTAAT. http://www.rijkswaterstaat.nl/actueel/nieuws_en_persberichten/2013/maart2013/nieuw_zand_voor_strand_banjaard.aspx
- VAN REGTEREN ALTENA, C.O., 1937. Bijdrage tot de kennis der fossiele, subfossiele en recente mollusken, die op de Nederlandse stranden aanspoelen, en hunner verspreiding. – Proefschrift. D. van Sijn en zonen, Rotterdam.
- VAN REGTEREN ALTENA, C.O., A. BLOKLANDER & L.P. POUDEROYEN, 1965. De fossiele schelpen van de Nederlandse stranden en zeegaten. – Nederlandse Malacologische Vereniging, Leiden.

Landslakken verzamelen in Oost-België

C.M. Neckheim

Collecting snails in eastern Belgium

Summary

In July 2014 a search for land snails was made in eastern Belgium. In particular ruins were inspected, i.e. those of the castle of Burg-Reuland and Orval monastery. Burg-Reuland yielded 15 species with six species not yet included in a Belgian inventory dating back to 1986; Orval yielded 24 species.

Voorwoord

Een korte vakantie naar Burg-Reuland in Oost-België in juli 2014 gaf mij de gelegenheid om daar naar landslakken te zoeken. In Burg-Reuland zijn landslakken verzameld en grond-

monsters genomen en ook in en bij de abdij van Orval in het zuidoosten van België. De verzamelde soorten worden in tabellen weergegeven.

Vindplaatsen

Burg-Reuland

Ons verblijf was in Dürler, een gehucht langs de N62. Deze streek aan de grens van Luxemburg is kalkarm. De rotsige wanden langs de weg bestaan uit leisteen. Ik wist dat ik in deze streek zeer weinig landslakken zou kunnen tegenkomen. Na lang zoeken werd een leeg huisje van het Boerenknooppje *Discus rotundatus* gevonden. Ik kon zelfs geen naaktslakken vinden onder planten en stenen langs de weg. Langs de beek in de buurt van Burg-Reuland vond ik een leeg huisje van de Bruine blinkslak *Aegopinella nitidula* en werd de Gewone barnsteenslak *Succinea putris* levend waargenomen.

Mijn hoop was gevestigd op de burcht in Burg-Reuland, met dezelfde naam als de gemeente in de provincie Oostkantons. De burcht van Reuland is gebouwd in de 12^e eeuw en is momenteel een ruïne met een klein museum. De burcht staat op een heuvel

Fig. 1. Burg-Reuland, met uitzicht op het dal van de Thommerbach. Foto: Tello Neckheim.